

Nazlı, Kadri, Altıntop, Taş Gülden. (2022). Örtmece İfadelerin Mizahî Boyutu: Leyla İle Mecnun Dizisi, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2022 Güz -04-(2-) (56-82)

ÖRTMECE İFADELERİN MİZAHİ BOYUTU: LEYLA İLE MECNUN DİZİSİ

THE HUMOROUS DIMENSION OF EUPHEMISMS: THE SERIES OF LEYLA AND MECNUN

Kadri NAZLI^a

Gülden ALTINTOP TAŞ^b

Doi: 10.53281/kritik.1170542

^aDr., Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 0000-0002-0373-8268), knazli@dicle.edu.tr, ^bDr., Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 0000-0002-9976-9113, balikkilci01@gmail.com

MAKALE BİLGİLERİ

Makale:

Gönderim Tarihi: 03.09.2022

Ön Değerlendirme: 08.09.2022

Kabul Tarihi: 14.11.2022

Anahtar Kelimeler:

Örtmece, Euphemism, Mizah, Uyumsuzluk Teorisi, Absürt Komedi

Key Words:

Euphemism, Humor, Incongruity Theory, Absurd Comedy

ÖZET

Değişen yapısıyla dilsel evrimin bir işaretleyicisi olarak kabul edilebilecek olan örtmece: toplumsal bir uzlaş sonucunda tabu, yasak, kaba, çirkin, kötü, uyumsuz, uygunsuz, müstehcen şeklinde kodlanan dilsel yapıların doğrudan ifadesi yerine dolaylı/örtük bir şekilde ifade edilmesidir. Sözü edilen dilsel yapılar içerisinde uyumsuzluk, üzerinde durmak istediğimiz temel kavramdır. Örtmece yapısal özelliği gereği uyumsuzluk barındırmaktadır. Norm olarak kabul gören ve bu nedenle "normal" olarak işaretlenen dilsel yapıların kültürel ve sosyal sebeplerden dolayı ifadesinde güçlüğün yaşandığı noktada başvuru olan örtmece, bu yönüyle standardın dışına çıkarak uyumsuzluk performansı sergilemektedir.

Uyumsuzluk kavramı hem mizah hem de örtmece ifadelerin ortaklaştığı noktadır. Dolayısıyla da temel mizah teorilerinden biri olan uyumsuzluk teorisi mizahın örtmece ile olan ilişkisini gösterir niteliktedir. Sözü edilen ilişki bu çalışma özelinde Leyla ile Mecnun dizisi örneğinde incelenmiştir. Absürt komedi türünün başarılı bir örneği olarak kabul edilen dizi içerdiği örtmece ifadeleri ile uyumsuzluk teorisi odaklı bir mizah anlayışı benimsemiştir. Bu çalışma kapsamında Leyla ile Mecnun dizisinde hangi örtmece ifadelerin, ne sıklıkla ve hangi temalar bağlamında kullanıldığı, uyumsuzluk teorisi ve örtmece arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, benzeşen ve farklılaşan noktaların neler olduğu incelenmiştir.

Bu bağlamda Leyla ile Mecnun dizisinin 2011-2013 yılları arasında yayınlanan 103 bölümü içerisinde yer alan örtmece ifadelerin belirlenmesinde amaçsal örneklem, ulaşılan korpusun incelenmesinde doküman incelemesi ve verilerin değerlendirilmesi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılan örtmece ifadelerin tematik sınıflaması yapılmış, kullanım sıklığı verilmiş ve ifadelerin içerdiği uyumsuzlukların mizahî işlevi belirtilmiştir.

Çalışmada örtük anlam taşıyıcısı olarak örtmece ifadelerin bilinen işlevlerinin yanında mizahî bir işlev fonksiyonuyla da hareket ettiği ortaya konmuştur.

ABSTRACT

Euphemism, with its constant changing and transforming structure can be considered as a marker of linguistic evolution. It is the indirect/implicit expression of linguistic structures encoded as taboo, forbidden, vulgar, ugly, bad, incongruity, inappropriate, obscene as a result of a social consensus. Among aforementioned structures, incongruity is the basic concept we want to focus on. Euphemism contains incongruity due to its structural feature and is used where there is difficulty in the expression of linguistic structures that are accepted as a norm and naturally marked as "normal" for cultural and social reasons. In this aspect euphemism exhibits incongruity performance.

NOT: Bu çalışma "35. Ulusal Dilbilim Kurultayı 12-13 Mayıs 2022 Konya/Türkiye" kurultayında özet olarak sunulmuş "Örtmece ve Mizahın Kesişim Noktası: Leyla ile Mecnun Dizisi" adlı bildiriden üretilmiştir.

Araştırma Makalesi

Sorumlu Yazar: Kadri Nazlı

ORCID ID: 0000-0002-0373-8268

E-mail: knazli@dicle.edu.tr

The concept of incongruity is included in the structure of both humor and euphemism. Therefore, incongruity theory -one of the basic humor theories- indicates the relationship between humor and euphemism. In this study this relationship has been examined throughout the sample of the TV series *Leyla and Mecnun*, which is a successful example of the absurd comedy genre and has adopted a sense of humor based on the theory of incongruity. Within the scope of this study, euphemism types, frequencies, their contextual themes in the series and the relationship (similarities and differences) between incongruity and euphemism are examined.

In this context, purposive sampling was used to determine the euphemisms in the 103 episodes of *Leyla and Mecnun* aired between 2011-2013, document analysis to analyze the corpus, and content analysis method, to evaluate the data. The thematic classification of the euphemisms has been made, the frequency of usage is given, and it is stated how incongruity in the euphemism expressions are used with a humorous function.

It has been revealed that euphemisms, as the carrier of implicit meaning, act with a humorous function beside their known functions.

© 2021- e-ISSN 2667-6850

GİRİŞ

Dil ve kültür iç içe geçmiş iki yakın olgu olmanın doğal bir sonucu olarak birbirini yakından etkileyen ve bu etkileşimin ortaya çıkardığı çeşitli unsurların taşıyıcısı ve sergileyicisi durumundadırlar. Bu unsurlarla, genel olarak yaşayan dil ya da kullanımdaki dil olarak tanımlayabileceğimiz noktalar ve dilin doğal konuşurları aracılığıyla icra edilen durumlarda karşılaşmaktadır.

Dilin devingen yapısı göz önünde bulundurulduğunda dil konuşurlarının da performansları tabii olarak değişime açık bir yapıda olduğu görülür. Sözü edilen değişimden en çok etkilenen unsurların başında özellikle kültürle yakından ilişkili olan dilsel yapılar gelmektedir. Bu yapılardan biri de örtmece. Bu çalışmanın konusunu da örtmece ifadelerin taşıdığı mizahî işlevler göz önünde bulundurularak mizah teorilerinden biri olan uyumsuzluk teorisi ile kesişen yönleri oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle örtmece ile ilgili artalan bilgisi, dilbilimsel işlevi ve özellikleri aktarıldıktan sonra genel hatlarıyla mizah teorilerine ve daha özel bağlamda uyumsuzluk teorisine değinilecektir. Örneklem alanı olarak seçilen *Leyla ile Mecnun* dizisinden alınan örtmece ifadelerin pragmatik işlevleri ile birlikte uyumsuzluk işlevleri belirtilecektir. Bununla birlikte belirlenen örtmece ifadeleri içerik analizi yöntemiyle bir sınıflamaya tabi tutulacak ve ortaya çıkan sınıflamadaki ifadelerin hangi noktalarda mizahî bir işlev yüklendiklerine de ayrıca yer verilecektir.

1. Örtmece

Batı literatüründe euphémisme (Fransızca), euphemism (İngilizce), euphemismus (Almanca) formlarıyla kendisine yer bulan örtmece terimi Yunanca εὐφημισμός ‘euphemismus’ kelimesine dayanmakta ve “iyi, uğurlu söz söyleme” (Aksan, 2003: 98); “bir ifadenin yumuşatılması, hayra alamet söz kullanımı” (Skeat, 1980: 172); “ağır veya kaba bir ifade ya da söz yerine daha ılımlısının tercih

edilmesi” (Klein, 1966: 549); “saldırgan amaçlı bir eylemi ima eden veya bir önkoşul oluşturan zararsız bir şeyin söylenmesi” (Ortony, 1993: 43); “dolaysız biçimde söylenmesi uygun görülmeyen bir olguyu örtterek dolaylı yoldan anlatma” (Vardar, 2002: 156); gibi anlamlar verilmektedir. Bunun yanında, “Yunanca kökenli eu (iyi) ve phemos (konuşma) parçacıklarından oluşan sözcük için söylendiğinde nahoş veya tabu olabilecek, sert ya da inceliksiz bir ifade ya da sözcük yerine üzerinde uzlaşılan veya ofansif olmayan bir ifadenin tercihi; hoş olmayan, acı verici veya korkutucu bir gerçekliğin doğrudan adlandırılmasından kaçınmak için kullanılan kibar, nazik veya daha örtük bir terim” tanımı da yapılmaktadır (Gove, 1993: 784).

Euphemism için Türkçede yaygın olarak “iyi adlandırma, güzel adlandırma, örtmece” (Aksan, 2003: 98) gibi kavramlar kullanılmaktadır. Aksan, güzel adlandırmayı “kimi varlıklardan nesnelere söz ederken doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayı” olduğunu söyler (Aksan, 2003: 98). Benzer bir şekilde örtmece için Türkçe Sözlükte “söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelere, kavramların, başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması, edebikelam; kandırma, gizleme” anlamı verilmektedir (2011: 1860). Örtmece için “rahatsız edici, ayıp, hakaret sayılacak bir şey yerine ılımlı, kulağı tırmalamayan, dolaylı bir sözcük ya da sözce kullanılması” tanımıyla birlikte ortaya çıktığı alanlar da “ölüm, cinsel ilişkiler, bedensel işlevler vb.” olarak sıralanmaktadır (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 205).

Yunanca kökenli iyi konuşma (euphemism) anlamındaki terim aynı zamanda Yunan mitolojisine referansla şu şekilde paradigmatik bir kullanım örneği de barındırmaktadır. Erinys’ler (öç alma tanrıçaları) suç işleyenlerin peşine düşen dişi köpekler, yarası başlı- yılan hırıltılı çirkin yaratıklar olarak tasvir edilirler. Buna rağmen Eumenidas (iyi niyetliler) olarak anılmışlardır ki bu amansız tanrıların daha fazla sinirlenmesini engellemek ve bir nebze de olsa yatışıp kötülüğü iyiliğe çevirmelerini sağlamak amaçlanmıştır (Erhat, 1996: 104; McGlone ve Batchelor, 2003: 259-260). Mitolojik düzlemde tanrıların gazabından korunma aracı olarak kullanılan stratejik yaklaşım paralel bir şekilde dilsel bağlamda negatif anlam yüklü yapıların yumuşatılması ya da diğer bir ifadeyle örtülerek sunulması stratejisi ile benzerlik kuracak şekilde performans sergilemesi amaçlanmıştır ve bu doğrultuda bir işlev kazanmıştır.

Örtmece ifadelerini bir tür “üslup” icrası olarak değerlendiren Demirci, tanımlar farklılaşsa da örtmeceye öne çıkan noktanın algılarla oynanması olduğunu belirtir. Buradan hareketle örtmeceyi anlam değişmediği halde algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım tarzı olarak tanımlar (Demirci, 2008: 22).

Örtmece sözlerin büyük oranda tabuya bağlı olarak ortaya çıktığı (Üstüner, 2009: 168) görüşü örtmece - tabu arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Bu yakın ilişkiye dikkat çeken Güngör, çeşitli nedenlerle alenen kullanımı sorun olabilecek kimi kavramların tabuya dönüştüğünü ve bu ifadelerin farklı bir şekilde kullanımı sonucunda örtmece ifadelerine başvurulduğunu belirtmektedir (Güngör, 2006: 71).

Örtmece ifadelerin tabu ve argo ifadeleri ile de yakın bir ilişki içerisinde olmalarının doğal bir sonucu olarak ‘güzel adlandırma (euphemism)’ ifadesi yapılan tanımlamaları nispeten eksik bırakmaktadır.¹ Nitekim bu ifadenin yanında ‘kötü adlandırma (dysphemism)’ ifadesinin de var ve gerekli olduğu üzerinde durulmuş (Çabuk, 2015: 137; Demirci, 2008: 29; Karabulut-Ospanava 2013: 134), hatta yaşanabilecek kavram karışıklığını gidermek adına hem kötü hem de güzel adlandırmayı karşılamak üzere ‘x-phemism’ kavramı da önerilmiştir (Ospanava, 2014: 243). Bu noktadan hareketle örtmece ifadelerin aynı anda hem kötü hem güzel hem de her iki durumu birden karşılayabilen işlevsel bir yapıya sahip olmasından dolayı leksikal anlamın çeşitlenip dönüştüğü ve zenginleştiği söylenebilir.

Dilin değişen ve dönüşen yapısı içerisinde örtmece işlevi ile kullanılmakta olan bir ifade zaman içerisinde edindiği örtük anlamın yeniden “örtülmesi” ihtiyacını duyabilir. Sosyal hayat içerisinde yaşanan anlamsal değişimler yeni örtmece ifadelerin doğmasına neden olur. “Türkiye Türkçesinde tabu hâline gelmiş sözlerden olan sakat, kör, topal, sağır, dilsiz, ahraz, deli vd. yerine kullanılan engelli, özürlü kelimeleri” (Karabulut-Ospanava 2013: 125) günümüzde özel ihtiyaçlı/özel bakıma muhtaç gibi ifadelerle karşılanmaktadır. Bu devingen süreci, yani negatif/nahoş anlam yüklenen bir ifade için yeni bir örtmece bulma durumunu Leech, kesin olmayan palyatif bir çözüm olarak değerlendirir. Zira nahoş olan, kelime değil yüklendiği anlamdır ki bu da zaman içerisinde değişim ve dönüşüm geçirmeye açıktır. Leech, örtmecenin ortaya çıkış sürecinde yaşanan yapısal değişimden hareketle örtmece için Associative Engineering (Çağrışımsal Mühendislik) tanımını kullanır. Nahoş, saldırgan ya da tabu yüklü kelimelerin/ifadelerin çağrıştırdıkları anlamlar yüzünden yerlerine yeni kelimeler kullanma işini bir nevi mühendislik olduğundan hareketle bu ifade ile özdeşleştirir (Leech, 1981: 46-47). Başka bir ifadeyle dilin mekanizmasında aksayan, çürüyen bir parça (nahoş bir ifade veya tabu) yerine yeni bir parçanın (örtmece ifadesi) monte edilmesi işinin bir çeşit mühendislik olduğunu söyleyebiliriz.

Sözü edilen mühendisliğin farklı bir türüne örtmece ifadeleri için ileri sürülen tanımlardan yola çıkarak içeriğinde bir belirsizlik ve gizem barındırdığı da söylenebilir. Orwell, 1946 yılında kaleme

¹ Örtmece ifadelerin tabu ile olan ilişkisinin yanında Türkiye Türkçesinde kullanılan örtmece sözcüklerin yapısal ve anlamsal özellikleri, ortaya çıkış nedenleri ve detaylı bir tasnifi için Ospanova'nın hazırlamış olduğu doktora tezine bakınız (Ospanova, 2014).

aldığı Politika ve İngiliz Dili adlı meşhur makalesinde örtmecenin siyasi bağlamda savunulması mümkün olmayan eylemlerin savunulmasında kullanıldığına değinir (Orwell, 2022) ve bir anlamda politik söylemin örtük ifadelerin işlevselliğinden nasıl faydalandığını, siyasi söylemin bir aracı haline de dönüşebilen özelliği ortaya çıkar.

Siyasi söylem düzleminde örtmece ifadelerin kullanılması işlevsel olarak pratik bir özelliğe sahip olmasının yanında itibar zedeleyici hareketlerin² önüne geçme işlevine de sahiptir. Bu yönüyle örtmece ifadelerin nezaket teorisi bağlamında da kullanımına başvurulmaktadır. Etkileşim içerisindeki tarafların karşılıklı itibarlarını korumak adına başvurdukları işlevsel bir özelliğe sahip olduğu da söylenebilir. Goffmann'ın ileri sürdüğü itibar kavramı (Goffman, 1967), Brown ve Levinson tarafından oluşturulan nezaket teorisine kaynaklık etmiştir. Nezaket ölçütlerine uymak adına iletişim içerisindeki tarafların kullanmış oldukları stratejiler içerisinde örtmecenin de olduğu ve dolayısıyla örtmece ifadelerin dil kullanımında evrensel bir özellik taşıdığı belirtilir (Brown ve Levinson, 1987: 216). Chilton, kişiler arası etkileşim bağlamından yapılacak bir değerlendirmede Brown ve Levinson'ın yaklaşımının en anlamlı yaklaşım olduğunu ve örtmecelerin negatif itibarı korumak için tasarlanmış sözlü kaçınma stratejilerinin bariz bir parçası olduğunu zira dinleyen rahatsız edilmemek isteğini karşıladığını belirtir (Chilton, 1987:14). Bu ve buna benzer rahatsızlıkların ya da potansiyel olarak uygunsuz söylem bağlamlarının önüne geçmek, diğer bir ifadeyle iletişim içerisindeki tarafların hem kendi itibarını hem de muhatabın itibarını korumak amacıyla örtmeceler sıkça başvuru nezaket stratejileri arasında yer alır (McGlone ve Batchelor, 2003: 262).

Örtmece ifadelerin ilişki içerisinde olduğu sahalardan bir diğeri de bu araştırmanın da konusu olan mizahtır. Mizah, yapısal özellikleri bakımından örtmece ile ortak pek çok nokta barındırmaktadır. Takip eden bölümde değineceğimiz mizah olgusunun detayları, örtmece ile olan ilişkisini açıklığa kavuşturucu nitelikte olacaktır.

2. Örtmecenin Komik Hali: Mizah

Mizah³, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biridir. Bu özelliği Sanders, dil ve gülme dışında insanları diğer hayvanlardan ayıran çok az şey bulunduğunu ve hatta antik

² İtibar zedeleyici hareketler (face threatening act) nezaket teorisi bağlamında ele alınan bir kavramdır. Özetle kişilerin korumaya meylli oldukları bir itibarının bulunduğu ve ikili her türlü etkileşimin bu itibarı belirli düzeylerde tehdit edip zedelediğini öne sürmektedir. Daha detaylı bilgi için *Politeness: Some universals in language usage* (Brown ve Levinson, 1987) kitabına bakınız.

³ Çalışma süresince *mizah* ve *gülme* terimleri eş değer bir anlamsal düzeyde olduğu kabulüyle kullanılmıştır.

çağlılara göre insana biriciklik özelliği katan yegâne şeyin gülmek olduğunu söyleyerek vurgular (Sanders, 2001: 22). Mizah ile ilgili olarak antik çağlardan günümüze kadar pek çok tanımlama ve yorum yapılmıştır⁴. Aristoteles, komediyi ‘ilkelliğin ve çirkinliğin bir çeşidi’; Platon, ‘gülmenin acı ve zevkin iç içe geçmiş hali’ olduğunu söylerler (Paulos, 1980: 1-2). Cicero, ‘kente özgü’ olduğunu (Eker, 2014: 4); Berger (1997: XIII) ve Chiaro (2010: 19-22) mizahın kültürel bir olgu olduğuna vurgu yaparken Kierkegaard (2013: 6), mizahı ‘çelişki’ kavramı çerçevesinde değerlendirir. Geçmişten günümüze pek çok düşünür, yazar ve çizerin mizah kavramı üzerine konuşması, bir tanımlama ya da değerlendirme yapması oldukça olağan bir durum olarak kabul edilmelidir. Bu güçlüğün nedenini Morreall, çok farklı durumlara güldüğümüz için tek bir tanımla tüm gülme durumlarını kapsayacak şekilde bu olayı formüle etmenin imkânsız olmasa da zor olması ile açıklar (Morreall, 1983: 1).

Mizahın bilimsel bir disiplin olarak sistematik bir şekilde incelenmesi zaman içerisinde geliştirilen mizah teorileri ile mümkün olmuştur. Mizah alanındaki teorisyenlerden de biri olan Raskin, öne çıkan üç mizah teorisine şöyle değinir: uyumsuzluk teorisi (uyarıcı ile ilgili tespit çabasında), üstünlük teorisi (konuşan ve dinleyen arasındaki ilişki ya da tutumu karakterize eder), rahatlama teorisi (dinleyenin duyguları ve psikolojisi üzerine yorumda bulunur) (Raskin, 1985: 40).

Üstünlük teorisi odaklı bir yaklaşımda mizah; ‘acı ve zevk’ (Platon, 1975: 50; McDougall, 1903: 319), ‘ani zafer’ (Hobbes, 1840: 46), ‘öz zafer (self-glory)’ (Ludovici, 1932: 50), ‘yetersizlik (inadequacy)’, ‘düşmanlık’, başkalarının talihsizliğinden alınan ‘keyif’ (Long ve Greasser, 1988: 36), ‘başkalarını kurban/mağdur etme’ (Zillmann, 1977: 296) olarak tanımlanır. Bu tanımların ortaklaştığı temel nokta etkileşim içerisindeki tarafların arasında ortaya çıkan üstünlük, galip-mağlup, güç-zafiyet benzeri duygu durumlarıdır. Diğer bir ifadeyle taraflardan birinin herhangi bir şekilde itibar kaybetmesi sonucunda muhatabına hissettirdiği üstünlük duygusu mizahın ortaya çıkış sebebi olarak görülür. Bu durumun en açık örneklerinden biri kazara düşen birine gülmek olarak verilebilir. Düşen kişinin sakarlığı, aptallığı ya da düştüğü utanç verici durum içerisinde yer almadığımız için güleriz.

Rahatlama teorisinde, baskılanmış enerjinin boşalmasıyla gülmenin ortaya çıktığı (Spencer, 1860: 395-402) ileri sürülür. Bu enerjinin boşaltılmasından keyif alındığını (Freud, 1998: 179) ve keyif ve uyarılma durumunun da gülmeyi arttırdığı (Suls, 1972: 89) söylenir. Karanlıktan gelen tıkrılardan

⁴ Mizah tanımları ve değerlendirmelerine dair daha detaylı bilgi için (Nazlı, 2021) çalışmasına bakınız.

korkup gerildikten sonra ışığı yakıp gürültüyü yapanın kedi olduğunu anladığımız an gelen rahatlama duygusunun yol açtığı gülme bu duruma örnek olarak verilebilir.

Mizah teorileri içerisinde yaygın olarak kabul gören ve pek çok mizahî durumu açıklamada başarılı olan teori uyumsuzluk teorisidir. Bu teoride gülmenin sebebi olarak algılanan uyumsuz bir şey gösterilir (Morreall, 2009: 10). Uyumsuzluk perspektifinden mizahı değerlendiren ilk düşünürler için mizah, birden fazla uyumsuz parçanın bir araya gelmesi (Beattie, 1778: 347), bir fikir ile diğerinin bağının koparılması ya da bir duyguyu başka bir duyguyla çarpıştırmadır (Hazlitt, 1845: 4). Teorinin bir hüviyet kazanmasında önemli role sahip filozoflardan Kant, gülmeyi yükselen bir beklentinin hiçliğe doğru ani bir dönüşümünden doğan bir duygu yoğunlaşması (2000: 209) olarak tanımlarken Schopenhauer, zihnimizde var olan kavramlar ile karşılaşılan gerçek nesne arasında algılanan uyumsuzluk olarak tanımlar (1966: 91). Uyumsuzluğun başarısı, orantılı bir karmaşıklık düzeyine - ne fazla (ki suni ve ağır sanılır) ne de eksik (ki çocukça veya tatsız görülür) - bağlıdır (Berlyne, 1960: 253-254). Uyumsuzluğun mizahın oluşmasındaki temel faktörlerden olduğu konusunda çoğu bilim insanı uzlaşmakta (Rappoport, 2005: 16; Bariud, 1989: 17) ama tek başına uyumsuzluğun mizah için yeterli olmadığı da vurgulanmaktadır (Suls, 1972: 83; Paulos, 1980: 9). Uyumsuzluğun yanında yaşanan uyumsuzluğun bir çözümlerle sonlanması mizahın başarısında gerekli unsurlar arasında sayılmaktadır (Suls, 1972: 91). Uyumsuzluk teorisi, mizaha bilişsel düzlemde bir perspektifle yaklaşmaktadır, dolayısıyla da ele aldığı noktalar mizahın bilişsel özellikleri ve bilişsel çalışma mekanizması olarak öne çıkmaktadır (Lefcourt ve Martin, 1986: 9; Martin, 2007: 62; Morreall, 2009: 10).

Mizah, doğrudan bir iletişimsel mesaj taşımalarının yanında çoğu zaman örtük mesajlar taşır. Başarılı mizahın asgari düzeyde bir gizemi barındırması ve bu gizemin anlaşılabilir derecede tutulması - ne çok sofistike ne de çok basit - gerekir. Diğer bir deyişle bilişsel mekanizmanın devrede olması ve sürecin çözümlerle sonuçlanması beklenir. Mizahî ileti, söylenenden ziyade söylenmeyen ya da söylenmek istenen mesajla ilgili bir özelliğe sahiptir. Dilbilimsel bir disiplin olarak pragmatik de söylenenle değil söylenmek istenen ve nasıl söylendiğini çalışmaktadır. Dolayısıyla mesajın örtük anlamları ile ilgili olmasından dolayı edimbilim ve mizah arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Nazlı, 2021). Bu ilişkinin bir parçası da örtmece ifadeleridir. Önceki bölümde değindiğimiz örtmece ifadeleri, yapısal özellikleri göz önünde bulundurulduğu takdirde mizahın ortaya çıkış sürecinde rol oynayan etmenler arasındadır. Mizahın mesajını gizleyerek, doğrudan değil de dolaylı bir sezdirim stratejisi izleyerek ilettiği gibi örtmece ifadeleri de benzer bir işlevsel strateji takip etmektedir. Bu noktadan

hareketle uyumsuzluk teorisinin de içerdiği örtük anlam nedeniyle kesişen bu küme içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Uyumsuzluk için ‘beklenenle karşılaşılanın çelişmesi, norm olarak kabul gören davranış ya da durumların dışında bir durumla karşılaşılması, zıtlık, çelişki’ gibi yapılan tanımlamalardan hareketle içeriğinde gizemli, saklı bir unsur barındırdığını ve bu unsurun da örtmece ifadelerindeki işlevsellikle benzer bir performans sergilediğini ifade edebiliriz.

Özetle hem yapısal hem de işlevsel özellikleri nedeniyle örtmece ve mizah (uyumsuzluk teorisi) arasında yakın bir ilişki bulunmakta, bu ilişkinin ve etkileşimin sonucunda da örtmece ifadeleri mizahın oluşumunda kullanılan/rol oynayan etkili bir unsura dönüşmektedir. Örtmece ifadelerin barındırdığı uyumsuzluklar ve bunun sonucunda ulaşılan mizahî durumlar çalışmanın sonraki bölümlerinde sunulacaktır.

3. Örneklem, Yöntem ve Süreç

Çalışmanın bu bölümünde örneklemin seçilmiş olduğu diziye dair kısa bir bilgilendirme yapıldıktan sonra kullanılan yöntem ve süreç hakkında bilgi verilecektir.

3.1. *Leyla ile Mecnun Dizisi*

Leyla ile Mecnun dizisi TRT 1 ekranlarında 9 Şubat 2011 tarihinde yayınlanmaya başlayan absürt komedi türünde bir televizyon dizisidir. Dizi, yayınlandığı dönem itibariyle oldukça geniş bir izleyici kitlesine ulaşmış adeta bir ‘fenomen’ haline gelmiştir. Efsanevi aşk hikâyesi Leyla ile Mecnun’dan yola çıkarak oluşturulan dizi içeriğinde doğüstü öğeler, fantastik karakterler, masal kahramanları gibi kurgusal pek çok öğeye yer vermesinin yanında zaman olarak da günümüz İstanbul/Kireçburnu’nda geçmektedir. Dizinin ana konusu Leyla ile Mecnun arasındaki aşk olması nedeniyle ana karakterlerin etrafında şekil alacak biçimde tasarlanmakla birlikte izleyicinin ilgisini çekerek en az ana karakterler kadar ilgi uyandıran yan karakterler (İsmail Abi, Erdal Bakkal, İskender, Yavuz, Ak Sakallı Dede) de diziye damga vurmuştur. Dizi 103. Bölümden sonra (17 Haziran 2013) yayından kaldırılmıştır⁵.

Örneklem alanı olarak bir televizyon dizisinin seçilmesinin temel gerekçesi de yayıncılık kısıtlamaları gereği örtmece işlevli dilsel yapıların kullanılma ihtimalinin yüksek olması kaynaklıdır.

⁵ Hem dizi ile ilgili hem de Transmedya Hikâyeciliği üzerinden dizi ile ilgili yapılan değerlendirme için Zengin’in çalışmasına bakınız (Zengin, 2021).

Toplumsal normların getirdiği kısıtların ortaya çıkardığı örtmece ifadeleri artı bir kısıtlayıcı unsur olarak televizyon ekranı göz önünde bulundurulduğu takdirde kullanımının daha yaygın olacağı muhtemeldir. Bu ön kabulden hareketle çalışma kapsamında dizi karakterleri tarafından çeşitli bağlamlarda kullanılan örtmece ifadeleri belirlenmiş ve bu ifadeler aracılığıyla oluşturulan mizah analiz edilmiştir.

3.2. Yöntem

Örtmece ifadeleri ve mizah arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma için 2011-2013 yılları arasında televizyonda yayınlanan Leyla ile Mecnun dizisinin toplam 103 bölümünde yer alan örtmece ifadelerinden oluşan bir korpus oluşturulmuştur. Örtmece ifadeleri özelinde bir değerlendirme yapılacağından korpusu oluşturan örnekler amaçsal örnekleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Korpusun inceleme ve değerlendirme sürecinde ise doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu noktadan hareketle tematik bir sınıflaması yapılan örtmece ifadelerin barındırdığı uyumsuzluklar gösterilmiş ve hangi noktada mizahî bir işlevle kullanıldığı üzerine değerlendirme yapılmıştır. Tasnifi yapılan örtmece ifadelerin tematik bağlamda kullanım sıklığı nicel veri olarak ayrıca sunulmuştur. Bu bağlamda hangi örtmece ifadelerin mizahî işlev göreviyle daha sık kullanıldığı da tespit edilmiştir.

3.3. Süreç

Çalışma kapsamında örneklem olarak belirlenen Leyla ile Mecnun dizisinin 103 bölümü izlenmiş ve ilk aşamada izlenen bölümlerde geçen örtmece ifadeleri belirlenmiştir. Örtmece ifadeleri içerisinde çalışmanın kapsamı gereği mizahî bağlamda kullanılanlar çalışma korpusunda yer alacak şekilde saptanmıştır. Belirlenen ifadeler daha sonraki aşamada temalarına göre kategorilere ayrılmıştır.

Örtmece ifadeleri literatürde çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Warren, örtmeceleri oluşumları bakımından dört ana başlık altında sınıflar:

- i) Kelime yapımı (Birleştirme, Türetme, Akronim, Yansıma sesler),
- ii) Ses değişiklikleri (Ters argo, Ritmik argo, Sesbirim değiştirme, Kısaltma),
- iii) Ödünçleme,
- iv) Anlamsal yenileme yoluyla (Ayrıntılı ifade etme, İma, Benzetme, Metonim, Zıt anlam, Hafife alma, Büyütme/Abartma) (Warren, 1992).

Oluşturulma biçimlerinin yanında örtmece ifadeleri için Ospanova, şu şekilde beş kategori oluşturmuştur:

1. Ölümle İlgili Örtmeceler,
2. Hastalık ve Hastalık Adlarıyla İlgili Örtmeceler,
3. Kadın, Gebelik ve Doğumla İlgili Örtmeceler,
4. Organ Adları, Cinsellik ve Fizyolojik Boşaltımla İlgili Örtmeceler,
5. Din Bağlantılı Örtmeceler (Ospanova, 2014).

Ullmann ise tabu ifadelerinden hareketle örtmece ifadelerini üç temel kategoriye ayırmıştır:

- i) korku odaklı örtmeceler (Tanrı ismini telaffuz etmekten kaçınma gibi),
- ii) hassasiyet odaklı örtmeceler (ölüm, kusurlar ya da suç gibi),
- iii) mahrem konu örtmeceleri (cinsellik, vücudun özel bölgeleri veya küfürler gibi) (Ullmann, 1966: 245).

Bu çalışma kapsamında tasarlanan temaların belirlenmesi sürecinde sözü edilen sınıflamaların tamamından yararlanılmakla birlikte mizah çalışmalarında yapılan tematik sınıflamalardan da yararlanılmıştır⁶.

Ulaşılan örtmece ifadeleri kategorilere ayrılırken daha önce yapılmış sınıflamalardan yararlanmakla birlikte çalışma ile ilgili olarak yeni kategorilere de yer verilmiştir. Oluşturulan bu kategoriler mizah odaklı bir yaklaşım çerçevesinden meydana getirilmiştir. Bu bağlamda örtmece ifadeleri ile mizah teorileri kapsamı içerisinde kesişen temalar düşünülerek kategoriler şekillenmiştir. Kategorilerine ayrılan temaların geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için iç kodlayıcı güvenilirliği aranmıştır. İki dış uzman ve iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamaların güvenilirliği Miles ve Hubermann tarafından geliştirilen formül üzerinden tespit edilmiş ve %94 güvenilirlik oranına ulaşılmıştır.

Sonraki aşamada temalar ve kodlar düzenlenerek ulaşılan bulgular tanımlanmış, kullanım sıklığına dair oranlar paylaşılmış ve bu çerçeve içerisinde yorumlar yapılmıştır.

4. Bulgular ve Analiz

⁶ Mizahın tematik sınıflaması için bkz. (Nazlı, 2021).

Örtmece ifadelerin tematik değerlendirmesi kapsamında önceki bölümde değinilen sınıflamalardan da yola çıkılarak toplamda 12 temadan ve bu temalar altında toplanan toplam 190 örtmece ifadesinden oluşan bir korpus meydana getirilmiştir. Temalar belirlenirken dizide kullanılan örtmecelerin kullanıldığı bağlamlar belirleyici olmuştur. Çıkarsama yöntemiyle oluşturulan temalar dizinin tüm bölümleri izlenerek belirlenmiştir.

Belirlenen temalar ve örtmece ifadeleri iki araştırmacı ve iki dış uzmanın ortak görüş birliğine vardıkları arasından seçilmiştir.

Değerlendirmeye alınan temalar içerisinde doğrudan örtmece ifadeleri altında incelenen temalar olmakla birlikte mizahî çalışmalar altında yer verilip incelenen temalar da bulunmaktadır. Ölüm, Hastalık, Cinsellik ve Beddua temaları örtmece literatüründeki sınıflamalar içerisinde karşılaşılan temalar olarak öne çıkarken geriye kalan temalar daha çok mizah temalı sınıflamalar arasında yer almaktadır.

Bu noktadan hareketle örtmece ifadeleri ve mizah arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma kapsamında oluşturulan korpus için belirlenen temalar ve bu temaların rastlanma sıklığına dair veriler Şekil 1'deki gibi oluşmuştur.

TEMALAR	N	F
Argo	44	%23,16
Abartma	27	%14,21
Hakaret	26	%13,68
Küfür	23	%12,11
Absürt/Saçma	20	%10,53
Şiddet	11	%5,79
Zararlı Madde	11	%5,79
Beddua	11	%5,79
Cinsellik	8	%4,21
Aptallık	5	%2,63
Ölüm	3	%1,58
Hastalık	1	%0,53
Toplam	190	%100

Şekil 1: Örtmece İfadelerinin Tematik Sıklığı

Değerlendirilmeye alınan temalar arasında en fazla rastlanan tema Argo (%23,16) teması olurken en az rastlanan tema Hastalık (%0.53) teması olmuştur. Sıklık oranları göz önüne alındığı takdirde mizah odaklı temaların ilk sıralarda yer aldığı görülecektir. Bu durumun temel gerekçesi örneklem alanının komedi dizisi olmasının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu durum aynı zamanda örtmecelerin barındırdığı mizahî işlevin bir göstergesi olarak yorumlamak da mümkündür. Nitekim örtmece örnekleri sunulurken bu durum daha detaylı ve açık bir şekilde görülebilecektir.

Sıklık oranlarına bakıldığında temel örtmece temalarına (Hastalık, Ölüm, Cinsellik, Beddua) düşük oranda rastlanmasına gerekçe olarak dizinin bağlamı nedeniyle olduğu kadar televizyon yayın ilkeleri de gösterilebilir. Gündelik hayat içerisinde kullanımından çekinilerek örtmece ifadelerin kullanıldığı dilsel bağlamların kurgusuna müdahale edilebilir, yapay kabul edilebilecek bir evrende bu bağlamların sınırlandırılması tabii bir durumdur. Diğer bir ifadeyle sosyal hayatın içerisinde kullanmakta çekingen davranılan temalar ve dilin kamuya açık ve genel izleyicinin ekran başında olduğu bir zaman diliminde kullanımı sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Bu koşullar altında da temel örtmece temalarına oldukça düşük bir oranda rastlanmıştır.

Çalışma kapsamında elde edilen örtmece ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan temalara dair değerlendirme ve bu temalar altında yer alan örnekler takip eden bölümlerde sunulmuştur.

4.1. Argo

Argo, ortaya çıktığı toplumun dilsel özelliklerini göstermesi nedeniyle bir tür *sosyolekt (topluluk dili)* olarak tanımlanır ve dört temel bileşeninden birinin mizah olduğu belirtilir (Zhou ve Fan, 2013). Bu noktadan hareketle argonun ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini barındıran özel bir dil kodu olduğu söylenebilir. Argonun yapısında yer alan mizah ise genel bir kabul olan ‘mizah argo içerir’ söylemini doğrular niteliktedir. Çalışmanın örnekleminin bir komedi dizisi olması doğal olarak kullanılan argo temalı örtmece ifadelerin sıklık oranının yüksek olmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim korpusta 44 argo temalı örtmece ifadesi %23,16’lık bir sıklık oranıyla yer almıştır.

Dizide yer alan argo temalı birkaç örtmece ifadesi şu şekildedir:

Buradan yürürüm: ‘Konuşulan konu ile ilgili olarak konuşmaya devam ederim’ anlamında

kullanılan bu ifade mizahî bağlamda uyumsuzluk içeren bir örtmece işlevi ile kullanılmıştır. Muhatabına doğrudan ‘konu ile ilgili konuşalım’ ifadesi yerine tercih edilerek daha samimi bir ilişki boyutu yakalanmaktadır. Argo, yapısı gereği standart dışı bir hüviyet taşır ve konuşurlar arasındaki sosyal mesafenin daha az olduğu gayriresmî bağlamlar içerisinde kullanılır. Buradan hareketle tercih edilen ‘yürümek’ ifadesi işlevsel olarak resmi bir atmosferden uzak kalma tercihinin işaret etmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle örtülmeye çalışılan durum resmi bağlamın doğuracağı mesafe/uzaklık olarak görülebilir. Konuşur tarafından bu ifade aracılığıyla yakınlık kurma amacı güdülmektedir.

Mizahî bağlamda yaşanan uyumsuzluk ise deyimim yapısında gizlidir. Düz anlamı ile fiziksel olarak ilerlemek, hareket etmek anlamını taşıyan *yürümek* fiili yananlam ile kullanılarak konuşulan konu ile ilgili konuşmaya devam etmek anlamında kullanılmıştır. Alıcının zihninde oluşan ilkin oluşan imgesel şemanın yerine dolaylı bir şemanın kullanımı beklentinin karşılanamaması ile sonuçlanmış ve uyumsuz bir durum açığa çıkmıştır. Bu durum mizahın oluşumuna zemin hazırlayan ve katkı sunan bir durum olmuştur.

Zarflamak: Bu ifade ‘ağzını aramak’ anlamında kullanılmıştır. Sosyal bir etkileşim içerisindeyken sorulması kabul gören normlar çerçevesinde sakıncalı bulunabilecek özel soruları doğrudan muhatabına yöneltmek yerine çeşitli ipuçları ile sezdirme stratejisi kullanılır. Diğer bir ifadeyle rahatsız edici ya da uygunsuz kaçabilecek bir soru yerine örtmece aracılığıyla farklı bir şekilde soru şekillendirilir. Ağzını aramak deyimini de bu bağlamda kabul edilebilecek bir ifadedir. Birinin ağzını aramak yerine argo bir ifade de olsa zarflamak deyiminin kullanımı örtmece işlevine başvurulduğunu göstermektedir.

Zarflamak fiilinin anlamsal olarak zarf, mektup, posta gibi anlambilimsel ilişki içerisinde olması beklenen terimlerin hiçbiri ile ilgili olmaması, diğer bir ifadeyle kendi anlam evreni dışında bir kullanım formu ile uyumsuz bir durumu açığa çıkarmakta ve bu uyumsuzluk mizahın oluşumuna yapısal bir kaynak sağlamaktadır.

Ajan/Hafız/Moruk: Bu hitap ifadeleri ‘sevgilim’ anlamında kullanılmış ifadelerdir. Kültürel olarak sevgilim hitabı kimi bağlamsal durumlarda ifadesi güç bir durum oluşturmakta, hatta utangaçlık kaynaklı bir çekingenliğe sebep olmaktadır. Dizideki karakterler arasındaki bağlamsal durumlardan yola çıkılarak bu çekingenliğin varlığından söz edebiliriz. Nitekim bu çekingenlik nedeniyle *sevgilim* ifadesi yerine *ajan/hafız/moruk* ifadeleri örtmece işlevi ile kullanılmışlardır.

Her üç hitap ifadesi de kendi anlam evreni dışında kullanılmış, zihinsel olarak oluşan imgelerden uzak bir bağlamda ortaya çıkmıştır. Bu durum yaşanan uyumsuzluğu, diğer bir ifadeyle ortaya çıkan mizahî durumu işaret etmektedir.

Altına sıçırıyordum: Bu ifade ‘altına sıçırıyordum’ ifadesi yerine, kelime oyunu yapılarak kullanılan bir ifadedir. Aşırı derecede korkmayı ifade eden ‘korkudan sıçramak’ ve ‘altına sıçmak’ deyimlerinin bir araya gelmesi yoluyla oluşturulmuş olan ifade içerisinde kaba hatta küfür düzeyinde sert kabul edilen ‘sıçmak’ fiilini barındırması nedeniyle örtünme ihtiyacı hissedilmiştir. Nitekim ifadeyi doğrudan kullanmak yerine hem ifadeyi çağrıştıran hem de farklı bağlamlarda korkmayı ifade eden ‘sıçramak’ fiili kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle söylenmesi hem gerçek hem de televizyon evreninde uygun kaçmadığı düşünülen ifadenin yerine örtmece ifadesi kullanılmıştır.

Alıcı perspektifinden ifadeye yaklaşıldığı takdirde de yapılan kelime oyunu izleyicinin zihninde uyanan terim (sıçmak) ile karşılaştığı terimin (sıçramak) farklı olması nedeniyle yaşanan uyumsuzluk sonucu mizahın ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Paket oldum: Bu ifade dizideki bağlamı içerisinde polisler tarafından suçüstü yakalanmak anlamında kullanılmıştır. Polis tarafından yakalanmak, üstelik suçüstü yakalanmak bir hırsız için ‘yakalandım’ şeklinde oldukça tarafsız ve içinde bulunulan duygusal durumdan (sinir, beceriksizlik, gerginlik, stres vb.) uzak bir şekilde dışavurumu beklenen bir davranış değildir. Böyle bir bağlamda ifade edilmesi beklenen terim ağır bir küfür olmakla birlikte hem televizyon ekranlarının getirdiği kısıtlama nedeni hem de kurgusal da olsa polisin aynı ortamda bulunması ara bir form olarak kabul edilebilecek olan argoya başvurulmasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle içinde bulunulan şartlar gereği küfür yerine argo bir ifade tercih edilerek örtmece ifadesine başvurulmuştur.

Paket teriminin bilişsel düzeyde hediye, armağan gibi pozitif uyarıcılarla olan bir ilişkisi nedeniyle olumlu bir durum beklentisi oluşmaktadır. Beklentinin aksine ifade sahibinin içinde bulunduğu kendisi açısından olumsuz durum için kullanılması ile doğan uyumsuzluk mizahın oluşmasını sağlamıştır.

4.2. Abartma

Abartma, mizahın sağlanması için başvuru olan temalardan biridir. Alışıldık bir formun tipik özelliklerinin dışında, özelliği değiştirilerek olumlu ya da olumsuz yönde şekil değiştirerek sergilenmesi

durumu olarak tarif edebileceğimiz abartma doğal olarak uyumsuzluk içermektedir. Şöyle ki, aşına olunan ve karşılaşılması beklenen form beklenenden farklı bir biçim kazanması nedeniyle uyumsuz bir hüviyet kazanmaktadır. Dolayısıyla doğal bir uyumsuzluk durumu açığa çıkmakta ve mizahın oluşmasına zemin hazırlanmaktadır.

Olay, olgu ya da durumların olduğundan farklı bir şekilde yansıtılması uyumsuzluğun yanında gizlenen bir durumun olduğunu da işaret etmektedir ki bu durum doğal bir örtmece kullanım durumudur. Bu bağlamda kullanılan örtmece ifadeleri ‘iyi adlandırmadan’ ziyade ‘kötü adlandırmaya’ daha yakın durmaktadır. Sıradan ve olağan bir olay abartılarak sunulmakta ve sıradanlığı gizlenmekte ve örtülmektedir.

Çalışmada abartma temalı örtmece ifadeleri en sık kullanılan ikinci tema olmuştur. Kullanım sıklığı 27 ifadeyle %14,21 olarak gerçekleşmiştir. Karşılaşılan abartma temalı bazı ifadeler şu şekildedir:

Kaşkolunu boynuma dolayım abi: Bu ifade hayranlık bildirmek amacıyla kullanılmıştır. ‘Sana hayranım’ şeklinde bir tercih her bağlam için uygun olmayabileceği nedeniyle olağandışı sayılabilecek bir yolla hayranlık bildirilmiştir. Hayranlığın bildirilmesinde yaşanan çekingenlik örtmece kullanımına neden olmuş ve bu durumun beklenmeyen bir şekilde ifadesi de uyumsuzluğun yaşanmasını sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle kullanılan örtmece ifadesi aynı zamanda mizahî bir işlev de yüklenmiştir.

Sümüğüm dondu: Bu ifade havanın çok soğuk olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. İfade açık bir şekilde ‘kötü adlandırma’ (dysphemism) örneğidir. Sümük, vücuda dair boşaltım maddelerinden biridir ve kullanımında tereddüt edilip çoğu zaman örtmece ifadesi kullanılan bir terimdir. Havanın soğukluğu için kullanılması beklenen farklı terimlerin yerine beklenmedik bir terimin kullanılması aynı zamanda uyumsuzluk yaratması nedeniyle mizahın oluşumunu da sağlamıştır.

Kafamda hafriyat var: Bu ifade ‘kafam çok dolu/meşgul’ anlamında kullanılan bir ifadedir. Önceki örnekte olduğu gibi bu ifade de ‘kötü adlandırma’ örneği olarak görülebilir. Zira zihnin meşgul olması durumunun inşaat alanına benzetilmesi negatif yönlü bir benzetmedir. İnşaat terimi ile ilişkili olan terimler göz önünde bulundurulduğu takdirde zihinsel aktivitelerden ziyade fiziksel aktiviteler imgesi akla gelmektedir. Kafanın inşaata sadece fiziksel yoğunluk düzeyinde benzetilmesi kötü adlandırma örneği olarak bir örtmece ifadesini işaret etmektedir. Bunun yanında kafa yoğunluğunun inşaat alanına benzetilmesi alışıldık bir benzetme biçimi değildir. Bu beklenmeyen durum uyumsuzluk

yaratmakta ve mizahın oluşumunu sağlamaktadır.

İçimde uzay var: Bu ifade ‘içimde kocaman bir boşluk var’ anlamında kullanılmıştır. Örtmece, ifadenin anlamını genişletip zenginleştirme ve sıradanlığın dışına çıkarma maksatlı bir abartı işlevi ile kullanılmıştır. Bunun yanı sıra uzay ile ifade edilmek istenen boşluk hissi beklenen ve alışıldık bir ifade olmaması ve aynı zamanda insanın içindeki boşluğu tarif ederken kullandığı standart dışı bir benzetme olması nedeniyle beklenti karşılanmamış, uyumsuzluk açığa çıkmış ve mizaha zemin oluşmuştur.

Akmasının beynim burnumdan: Bu ifade “hastalanmayayım” anlamında kullanılmış bir ifadedir. Burun vücuttaki boşaltım organlarından biri olması nedeniyle bu organla ilgili herhangi bir aktivite örtmece işlevli bir ifadenin kullanımını doğurur. Sümük örneğinde olduğu gibi bu ifade de kötü adlandırma olarak görülebilir. Zira vücuttan boşaltımı yapılan bir sıvı örtmece ifadesi kullanımı mümkünken bunun yerine daha açık ve örtük olmayan bir ifade tercih edilmiştir. Burundan beynin akması mümkün olmayan ve ifade edilmesi bile beklenmeyen bir durum olmasından dolayı da uyumsuzluk ve akabinde mizah oluşmuştur.

4.3. Hakaret

Hakaret teması bünyesinde şiddet ve saldırganlık bulundurmasına karşın çoğu toplumsal durumlarda mizahî ve eğlenceli bulunmaktadır (Bronner, 2014: 385). Mizahî olmakla birlikte hakaret ifadelerin yakın arkadaş çevresi dışındaki gruplarda hoş karşılanmaması nedeniyle çoğu zaman doğrudan sergilenmek yerine dolaylı, yani örtmece ifadeleri aracılığıyla oluşturulmaktadır. Hem mizah hem de örtmece ile olan ilişkisi bu tema altında karşılaşılan ifadelerin çalışmadaki rastlanma durumuna da yansımış ve toplam 26 ifade ile %13,68’lik bir sıklık oranında görülmesini sağlamıştır. Çalışmada bu tema altında karşılaşılan bazı örnekler şu şekildedir:

Dört göz: Bu ifade, gözlüklü anlamında kullanılmıştır. Kötü adlandırma olarak kullanılan bu ifade örtmece işlevi ile kullanılmıştır. Bu örtmecenin hakaret içermesinin yanında gözlüklü demek yerine dört göz denilerek beklentinin karşılanmadığı uyumsuz bir durum açığa çıkmış ve mizah oluşmuştur.

Performans sanatçısı: Bu ifade hırsız anlamında kullanılmıştır. Birine doğrudan hırsız diyerek hakaret etmek yerine örtmece ifadesi olarak performans sanatçısı tabiri kullanılmıştır. Hırsızın yaptığı işin bir çeşit sanat performansı olarak tanımlanması uyumsuzluk doğurmakta ve mizahın oluşmasını

sağlamaktadır.

Şuuru mabadına inmiş: Bu ifade kabaca aklı poposunda, beyinsiz, geri zekâlı anlamında kullanılmıştır. Doğrudan hakaret ifadesi yerine dolaylı yoldan edilen bir hakaret cümlesinin tercih edilmesi açık bir örtmece ve beklentinin dışında kelime tercihleri (şuur, mabat) uyumsuzluk doğurmuştur. Bu uyumsuzluk mizaha kaynaklık etmiştir.

İyice kova oldun: Bu ifade kolay gol yiyen beceriksiz kaleci anlamında kullanılmıştır. Beceriksiz demek yerine örtmece ifadesi olarak kova tercih edilmiştir. Su taşımak için kullanılan bir aletin bu bağlamda kullanılması uyumsuzluk yaratmış ve mizahın oluşmasını sağlamıştır.

Zekâ engelli: Bu ifade geri zekâlı anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla açık bir örtmece ifadesidir. Daha çok fiziksel bir engel olması durumunda (işitme engelli, görme engelli gibi) kullanılmasına alışık olduğumuz bu ifadenin bu form ve bağlamda kullanılması beklenen bir durum olmaması nedeniyle uyumsuzluk ve takiben mizah oluşmasını sağlamıştır.

4.4. Küfür

Küfür ifadeleri, argo ve standart ifadeler ile kıyaslandığında sertlik bakımından hiyerarşik olarak en üstte yer alır. Bu nedenle örtülmesine en çok ihtiyaç duyulacak ifadeler arasında sayılabilir. Argo bölümünde de değindiğimiz üzere hem günlük, gerçek durumlarda hem de bu çalışmanın örneklemini oluşturan kurgusal bir dizi evreninde küfür ifadelerinin iletişim esnasında kullanılması hoş karşılanmayan, uygunsuz ve hatta ayıplanabilecek bir tutumdur. Dolayısıyla örtmece ifadelerine en açık şekilde başvurulun tema bu tema olmuştur. Toplamda 23 küfür temalı ifade %12,11 sıklık oranı ile bu çalışmada yer almıştır. Çalışmada karşılaşılan bazı küfür ifadeleri şu şekildedir: *tuvalet terliği, plastik, damacana, delik çorap, bidon*. Dizi evreni içerisinde anlam kazanan tüm bu ve diğer küfür temalı ifadelerin örtük olmayan biçimleri televizyon ekranlarında yayınlanması mümkün olmayan ifadelerdir. Doğal olarak küfür yerine örtmece işlevi ile alternatif ifadeler kullanılmıştır. Tercih edilen ifadeler günlük hayat içerisinde karşılaşılan sıradan nesnelere olması nedeniyle beklenmeyen bir durum açığa çıkarmakta, uyumsuz bir atmosferin oluşmasını sağlamakta ve doğal olarak bu uyumsuzluk da mizahın doğmasına neden olmaktadır.

4.5. Absürt/Saçma

Absürt/Saçma teması mizahî çoğu durumda sık rastlanan bir temadır. Bu tema, iki ya da daha fazla kavramın aptalca, gülünç veya saçma bir algıda sonuçlanması olarak tanımlanır (Seaward, 2018: 276). Dizinin hem bağlamı hem de üzerine kurgulandığı temel temalardan biri olarak absürt/saçma teması 20 ifade ve %10,53'lük bir sıklık oranı ile çalışmada yer almıştır. Tanımından hareketle içeriğinde doğal bir uyumsuzluk barındıran temanın örtmece işlevi ile kullanıldığı birkaç örnek aşağıdaki şekildedir.

Topuk topuk: Bu ifade hızlıca koşarak uzaklaşmak, kaçmak anlamında kullanılmıştır. Dizi bağlamında üretilmiş ve kaçmak yerine kullanılan bir örtmece ifadesidir. Topuklamak ifadesinin deforme edilmiş bir versiyonudur. Barındırdığı uyumsuzluk nedeniyle mizahın oluşmasını sağlamaktadır.

Ne diyeyim, Mahmut mu diyeyim?: Bu ifade söylenecek söz bulamıyorum anlamında kullanılmıştır. Örtmece, muhatap olunana kişinin ismi yerine alternatif ve yaygın bir isim olan 'Mahmut' isminin tercih edilmesindedir. 'Söylenecek söz bulamıyorum' ifadesine alternatif olarak 'Mahmut' isminin önerilmesi nedeniyle ortaya çıkan uyumsuzluk mizahın oluşmasını sağlamıştır.

Üzümünü ye bağcı zaten amcam: Bu ifade 'Üzümünü ye bağını sorma' atasözünün deforme olmuş versiyonudur. Bu haliyle hem atasözü örtülmüş hem de uyumsuzluk doğmuştur. Örtmece burada emir kipi olan sorma ifadesi yerine kullanılmıştır ki işlevsel olarak emir kipinin yarattığı gergin ortamın örtmece aracılığıyla rahatlatılması sağlanmıştır. Deyimin deforme edilmesi, beklentinin karşılık bulmaması nedeniyle oluşan uyumsuzluk da mizaha kaynaklık etmiştir.

Yeap: Bu ifade İngilizce 'evet' anlamında kullanılmıştır. Dizinin çeşitli bölümlerinde, bağlamla ilgili ya da ilgisizi olarak İngilizce konuşulmaktadır. Bu durum dizinin oluşturmaya çalıştığı absürt/saçma durumları besler niteliktedir. *Yeap* ifadesi de buna benzer bir durumda kullanılmıştır. Evet yerine kullanılan bu terim açık bir şekilde onay verilmek istenmeyen bir durumda kullanılmış bir örtmece ifadesidir. İfade hem dilsel hem de bağlamsal olarak beklenmeyen bir durumda açığa çıkması nedeniyle uyumsuzluk örneğidir ve mizahın oluşmasını sağlamıştır.

4.6. Şiddet

Şiddet, mizahta kullanılan temalardan biridir. Türk kültür tarihi içerisindeki köy seyirlik oyunları, şenliklerdeki gösteriler, meddah hikâyeleri, karagöz ve ortaoyunu şiddetin konu, dil, hareket gibi pek

çok yolla dışavurumunu içerir (Ünlü, 2007). Buradan hareketle mizaha kaynaklık eden unsulardan birinin şiddet teması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dizide yer alan ifadeler doğal olarak örtmece ifadeleri kullanılarak sunulmuştur. Çalışma korpusunda yer alan şiddet temalı ifadelerin sayısı 11 ve sıklık oranı %5,79 olmuştur. Kullanılan şiddet temalı birkaç örnek şu şekildedir.

Yürü git: Defol, uzaklaş anlamında kullanılan bu ifade genelde çok sinirlendiği esnada söylenen ve fiziksel temas öncesindeki son sözlü uyarılar niteliği taşır. Bu yönüyle fiziksel değil de daha ziyade sözlü şiddet örneğidir. Defol ya da daha küfürlü versiyonlarının yerine örtmece fonksiyonuyla yürü git ifadesi tercih edilmiştir. Sözlük anlamı ile ilgisiz olması da uyumsuzluk yaratması nedeniyle mizahın oluşumunu sağlamaktadır.

Dersini verdik: Dövdük anlamında kullanılan bu ifade örtmece işlevi ile kullanılmıştır. Şiddet içeren dövmek terimi yerine daha yumuşak bir tercihin söz konusu olduğu bu ifade ilk anlamı olan ‘ders’ ile olan ilgisizliği nedeniyle uyumsuzluğa neden olmakta ve mizahın oluşmasını sağlamaktadır.

Ne soktum suratına: Suratına vurdum anlamında kullanılan bu ifade doğrudan fiziksel teması işaret etmek yerine örtmece işlevi kullanılarak dolaylı bir bildirim taşımaktadır. Bununla birlikte sokmak ibaresinin kullanımı taşıdığı cinsel penetrasyon çağrışımı nedeniyle kötü adlandırma işaretli bir örtmece işlevi de taşımaktadır. Dolayısıyla bu ifade örtmecenin hem iyi hem de kötü adlandırma işlevlerini birlikte taşımaktadır. İfadenin ilk anlamından uzak bir anlamda kullanımının yarattığı uyumsuzluk durumu da mizahın oluşumunu sağlamaktadır.

4.7. Zararlı Madde

Bu tema alkol, sigara gibi zararlı maddelerin geçtiği iletişim bağlamları düşünülerek tasarlanmıştır. Televizyon ekranlarında zararlı maddelerin gösterimini kısıtlayan kanun maddesi⁷ nedeniyle dizi senaristlerini bu tip zararlı maddeleri çeşitli örtmece stratejileri kullanarak izleyicisine aktarmıştır. Kullanılan örtmece ifadeleri izleyicinin aşına olduğu ve görmeyi beklediğinin dışında bir formla karşılaşılması nedeniyle yaşanan uyumsuzluk aracılığıyla mizah oluşmuştur. Çalışmada bu temayla ilgili 11 ifade ve %5,79’luk bir sıklık oranı ile karşılaşmıştır. Bu tema içerisinde yer alan ifadeler ve karşıladıkları anlamları şu şekildedir: *Üzüm: Şarap, İncir: Rakı, Erik: Tekila, Mısır: Viski, Fındık: Votka, Hal: Meyhane, Sakız: Sigara.*

⁷ RTÜK 6112 sayılı Kanun'un 8'inci maddesi.

4.8. Beddua

Beddua temalı ifadeler de doğrudan sergilenmesi hoş karşılanmayan ve bunun yerine çoğu durumda örtmece ifadelerin tercih edildiği dilsel yapılardır. Dolaylı olarak ifade edilen bedduaların yarattığı uyumsuzluğun yanında dizinin merkezinde yer alan absürtlük neticesinde farklı formlarda oluşturulan beddua ifadeleri aracılığıyla ayrıca bir uyumsuzluk yaratılmıştır. Yaratılan bu çifte uyumsuzluk durumlu örtmece ifadeleri de mizahın oluşumuna katkıda bulunmuştur. Dizide beddua temalı ifadelerin sayısı 11 ve sıklık oranı %5,79 olmuştur. Kullanılan beddua ifadelerinden birkaçı şu şekildedir: *Tuttuğun takım küme düşsün, Bıyıkların ağzına girsin, Dişine yemek artığı kaçsın da karıştırmaya kürdan bulama, Ayak parmağın masanın kenarına çarpsın.*

4.9. Cinsellik

Cinsellik teması mizah oluşturmak için özellikle gayri resmi ortamlarda kullanılan bir temadır. Televizyon ortamında yayınlanması nedeniyle dizide bu türden ifadelerin varlığını kısıtladığı gibi var olan ifadeler de örtmece kullanılarak kendine yer bulmuştur. Bu tema bağlamında kullanılan ifade sayısı 8 ve sıklık oranı %4,21 olmuştur.

Yapısı gereği cinsellik örtünme ihtiyacı doğurmasının yanında bu ihtiyaç uyumsuzluk da doğurmakta ve bu yolla mizah sağlanmaktadır. Bu tema altında yer bulan birkaç ifade ve bağlamsal anlamları şu şekildedir:

İş atıyor: Flört etmek anlamında kullanılan bu ifade argo bir ifade biçimi kullanılarak örtmece işlevi ile yer almaktadır. Bununla birlikte iş atmak deyiminin birincil anlamından uzak bir bağlamda kullanılması uyumsuzluk doğurmakta ve mizahı sağlamaktadır.

Kızı itelemeye çalışıyorlar: ‘Kızı evlendirmeye çalışıyorlar’ bağlamında kullanılan bu ifade evlilik gibi mahrem sayılabilecek bir meselenin dile getirilmesinin yanında cinsellik çağrışımı yapması nedeniyle örtmece kullanımını tercih edilmiştir. İtelemek gibi fiziksel anlamından uzak bir formda kullanılması uyumsuzluk yaratmış ve mizah oluşmuştur.

Kaldırım serçesi: Hayat kadını anlamında kullanılan bu ifade açık bir örtmece ifadesidir. Hayat kadını ifadesine pek çok başka terimin yerine bu ifadenin seçilmesi ve her iki terim arasındaki bağlamsal uzaklığın yarattığı uyumsuzluk nedeniyle mizahı doğurmaktadır.

4.10. Aptallık

Aptallık teması mizahta yaygın kullanılan temalardan biri olmakla birlikte bu dizi evreninde örneklerine az rastlanmıştır: 5 ifade ve %2,63 sıklık oranı. *Az yağlı kıyma gibi oturuyorum, adam olmak, odun gibi bakıyor* ifadeleri doğrudan aptallığın konu olduğu ifadelerden birkaçıdır. İfadelerden de görülebileceği üzere doğrudan aptallık terimi yerine örtmece ifadeleri tercih edilmiştir. Kullanılan örtmece ifadeleri de ilk anlamlarının dışında kullanılarak beklentinin karşılanmadığı uyumsuz bir durum açığa çıkarmıştır. Bu uyumsuzluk da mizahın oluşmasını sağlamıştır.

4.11. Ölüm ve Hastalık

Ölüm ve *hastalık* temaları örtmece ifadelerin en çok kullanıldığı temalar arasındadır. Fakat bu çalışma kapsamında sıklığına en az rastlanan iki tema olmuşlardır: ölüm 3 adet ve %1,58, hastalık: 1 adet, %0,58. Bu temaların kullanım sıklığının az olması beklenen bir durumdu. Zira reel dünyada karşılaşıldığında bile bu temalar ve bağlantı içerisinde oldukları ifadelerin yerine örtmece ifadeleri kullanılmaktadır. Dizi gibi kurgusal bir evrende, üstelik absürt de olsa mizah konulu bir dizide ölüm ve hastalık gibi temalardan bilinçli ya da bilinçsiz olarak tercihen uzak durulduğu açıktır.

Ölüm teması içeren örtmece ifadeleri şu şekildedir: *teyze gitmiş olmasın, nabız gitmiş, mortu çekti*. Konu ölüm dahi olsa bu ifadeler, içinde gerçekleştikleri bağlamdan hareketle barındırdıkları uyumsuzluk nedeniyle mizahî bir işlev de taşımaktadırlar.

Hastalık teması ile ilgili olarak elde edilen tek örnek *uykusu geldi* ifadesidir. Bu ifade bayıldı anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle bayılmak yerine kullanılan bir örtmece ifadesidir. Uyku ve bayılmak arasındaki ilgisizlik uyumsuzluk açığa çıkarmış ve bu da mizahın oluşmasına neden olmuştur.

SONUÇ

Örtmece ifadeleri dilsel bağlamda alternatif oluşumlardır. Canlı birer organizma gibi hareket eder, mütemadiyen bir dönüşüm, değişim ve evrimleşme süreci geçirirler. Bu süreç toplumların yapısı ve kültürel evrimi ile doğrudan ilişkilidir. Toplumun aynası benzetmesi yapılan dil bir ayna gibi toplumun yaşadığını dile yansıtmaktadır. Toplumsal olarak yasaklı, ayıp, utanılan kısaca tabu bir olgunun dile yansması her zaman örtmece ifadesine olan gerekliliği baki kılacaktır. Dilsel yapıların yaşadıkları anlam daralmaları ve genişlemeleri örtmece ifadelerine başvurulmasını sağlamaya devam

edecektir. İnsanlar arası ilişkinin yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, ekonomik durum, etnisite, statü, din gibi değişkenler etrafında şekillendiği bilinmektedir. Bu değişkenler dile yansırken yaşanan kısıtlamaları aşmada kullanılan önemli stratejilerden biri örtmece ifadeleridir. Bu yönüyle örtmece söylenmesi yasaklanan ifadelere özgürlük bahşeder bir konumdur. Söylenemeyenin söylenmesini mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında örtmece ifadelerin özgürleştirici özelliği belirgin bir şekilde açığa çıkmıştır. *Leyla ile Mecnun* dizisinde kullanılan örtmece ifadelerin mizahî özelliklerinin incelendiği bu çalışmada özellikle *argo, hakaret, küfür, şiddet, zararlı madde, beddua, cinsellik, ölüm ve hastalık* temalarında bu durumla karşılaşmıştır. Normal şartlar altında ifade edilmesi, üstelik televizyon ekranlarında oldukça katı bir seviyede kısıtlanan dilsel ifadelerin örtmece aracılığıyla ifadesi mümkün olmuştur.

Örtmece ifadelerin sadece iyi adlandırma değil aynı zamanda kötü adlandırma durumlarını karşılamak için de kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte iyi ve kötü adlandırmanın yanında örtmece ifadeleri özellikle abartma işlevi ile kullanılarak anlamı sıradanlıktan uzaklaştırarak olağan akışın basitliğini örtmek amacıyla da kullanılmıştır.

Örtmece ifadelerin yapısal özellikleri nedeniyle sahip oldukları yan anlamlar sayesinde pragmatik bir işleve de sahip olduğu görülmüştür. Zira söylenenden ziyade söylenmek istenenin incelendiği örtmeceler bu yönüyle pragmatik birer unsur gibi hareket etmektedirler.

Son olarak çalışmanın ulaştığı önemli sonuçlardan bir diğeri de mizah ve örtmece arasındaki yakın ilişki olmuştur. Örtmece ifadelerin pragmatik birer değer gibi hareket etmesi, diğer bir ifadeyle iletilmek istenen mesajın doğrudan değil de dolaylı ve örtük bir formda iletilmesi kullanılan ifadelerin birincil anlam boyutu ile uyumsuzluk barındırması anlamına gelmektedir. Mesajın alıcısı tarafından beklenen dilsel yapıların ve durumların karşılaşılanlardan farklı olması nedeniyle açığa çıkan uyumsuzluk örtmece kaynaklıdır. Örtmecenin neden olduğu uyumsuzluk da mizahın oluşumunu sağlamaktadır.

Örtmece kelimesi bünyesinde yer alan örtmek fiili ile bir gizem barındırmaktadır. Örtülü olan, saklanan bir anlam arayışı benzer bir şekilde mizahın da özünde yer almaktadır. Hem örtmece hem de mizahın ana kesişme noktası anlam arayışı/anlamlandırma süreçlerinde ortaklaştığı temel nokta bu gizem boyutudur.

Mizah, aynı zamanda sıradan durumsal bağlamlar için alternatif bir bağlam sağlayıcısı

konumundadır. Özellikle uyumsuzluk bağlamında düşünüldüğünde beklentinin alternatifinin ortaya çıkması dilsel yapının yanında bağlamsal bir durum üretimine de katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H., & (ve diğ.). (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Cilt 3). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bariaud, F. (1989). Age Differences in Children's Humor. P. E. McGhee içinde, *Humor and Children's Development: A Guide to Practical Applications* (s. 15-45). New York: The Haworth Press.
- Beattie, J. (1778). *ESSAYS: On Poetry And Music As They Affect The Mind; On Laughter, And Ludicrous Composition; On The Utility Of Classical Learning*. Edinburgh: William Creech.
- Berger, P. L. (1997). *Redeeming Laughter The Comic Dimension of Human Experience*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Berlyne, D. E. (1960). *Conflict, Arousal, and Curiosity*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Bronner, S. J. (2014). Insult and Invective. S. Attardo içinde, *Encyclopedia Of Humor Studies* (s. 385-387). Los Angeles: Sage Publications.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chiaro, D. (2010). *Translation, Humour and Literature Translation and Humour Volume 1*. London: Continuum International Publishing Group.
- Chilton, P. (1987). Metaphor, Euphemism and The Militarization of Language. *Current Research on Peace and Violence*, 10(1), 7-19.
- Çabuk, A. Ç. (2015). Türkçedeki Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(5), 136-160.
- Demirci, K. (2008). Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine. *Millî Folklor*(77), 21-34.
- Eker, G. Ö. (2014). *İnsan Kültür Mizah İnsanlık Tarihinde Mizahın Serüveni: Felsefi Bir Problem Olan Mizahtan Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Mizaha*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi A. Ş.
- Freud, S. (1998). *Espriler ve Bilinçdışı İle İlişkileri*. (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Pantheon Books.
- Gove, P. B. (1993). *Webster's Third New International Dictionary of The English Language Unabridged*. Cologne: Könenmann.

- Güngör, A. (2006). Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcükler Üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(29), 69-93.
- Hazlitt, W. (1845). *Lectures On The English Comic Writers*. New York: Wiley and Putnam.
- Hobbes, T. (1840). *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury* (Cilt IV). (S. W. Molesworth, Dü.) London: John Bohn.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kant, I. (2000). *Critique of the Power of Judgment*. (P. Guyer, Dü., P. Guyer, & E. Matthews, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Karabulut, F., & Ospanova, G. (2013). Örtmece Sözcüklerin Mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*(2), 122-146.
- Kierkegaard, S. (2013). *Kaygı Kavramı*. (T. Armaner, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Klein, E. (1966). *A Comprehensive Etymological Dictionary of The English Language*. Amsterdam: Elsevier Publishing Company .
- Leech, G. (1981). *Semantics The Study of Meaning* (2. b.). Harmondsworth: Penguin Books.
- Lefcourt, H. M., & Martin, R. A. (1986). *Humor and Life Stress Antidote to Adversity*. New York: Springer-Verlag.
- Long, D. L., & Graesser, A. C. (1988). Wit and Humor in Discourse Processing. *Discourse Processes*, 11(1), 35-60.
- Ludovici, A. M. (1932). *The Secret of Laughter*. London: Constable & Co Ltd.
- McDougall, W. (1903). The Theory of Laughter. *Nature*, 67(1736), 318-319.
- McGlone, M. S., & Batchelor, J. A. (2003, Haziran). Looking Out for Number One: Euphemism and Face. *Journal of Communication*, 251-264.
- Morreall, J. (1983). *Taking Laughter Seriously*. New York: State University of New York Press.
- Morreall, J. (2009). *Comic Relief A Comprehensive Philosophy of Humor*. Oxford: Wiley-Blackwell Publishing.
- Nazlı, K. (2021). *Karikatür Dili – Bir İhlaller Dünyası İletişimsel Bir Değer Olarak Karikatürün Edimbilimsel ve Toplumdilbilimsel İncelmesi: Çocuk ve Yetişkin Karikatür Dergileri Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ortony, A. (1993). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orwell, G. (2022, Nisan 5). *Politics and the English Language*. The Orwell Foundation: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/politics-and-the-english-language/> adresinden alındı.
- Ospanova, G. (2014). *Türkiye Türkçesinde Örtmeceler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Paulos, J. A. (1980). *Mathematics and Humor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Platon. (1975). *Philebus*. (J. C. Gosling, Çev.) Oxford: Clarendon Press.
- Rappoport, L. (2005). *Punchlines: The Case for Racial, Ethnic, and Gender Humor*. Westport: Praeger Publishers.
- Raskin, V. (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. Netherlands: D. Reidel Publishing Company.
- Sanders, B. (2001). *Kahkahanın Zaferi Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schopenhauer, A. (1966). *The World As Will and Representation* (Cilt 2). (E. F. Payne, Çev.) New York: Dover Publications, Inc.
- Seaward, B. L. (2018). *Managing Stress: Principles and Strategies for Health and Well-Being* (Ninth Edition b.). Boulder, Colorado: Jones & Bartlett Learning.
- Skeat, W. W. (1980). *A Concise Etymological Dictionary of The English Language*. New York: Perigee Books.
- Spencer, H. (1860). The Physiology of Laughter. (D. Masson, Dü.) *Macmillian's Magazine*, 1, 395-402.
- Suls, J. M. (1972). A Two-Stage Model for the Appreciation of Jokes and Cartoons: An Information-Processing Analysis. J. H. Goldstein, & P. E. McGhee içinde, *The Psychology of Humor Theoretical Perspectives and Empirical Issues* (s. 81-100). New York: Academic Press.
- Ullmann, S. (1966). Semantic Universals. J. H. Greenberg içinde, *Universals of Language* (s. 217-262). Massachusetts: The MIT Press.
- Ünlü, A. (2007). Şiddete Gülmek: Geleneksel Türk Tiyatrosunda Şiddet ve Mizah. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 24(24), 27-41.
- Üstüner, A. (2009). Örtmece Sözlerle İlgili Terimler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), 166-176.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Warren, B. (1992). What Euphemisms Tell Us About The Interpretation of Words. *Studia Linguistica*, 46(2), 128-172.
- Zengin, F. (2021). Yakınsama Çağında Hikâye Anlatmak: Transmedya Hikâyeciliği Kavramı Üzerinden “Leyla ile Mecnun” Dizisinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(44), 169-190.
- Zhou, Y., & Fan, Y. (2013). A Sociolinguistic Study of American Slang. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(12), 2209-2213.
- Zillmann, D. (1977). Humour and Communication: Introduction to Symposium. A. J. Chapman, & H. C. Foot içinde, *It's A Funny Thing Humour* (s. 291-301). Oxford: Pergamon Press.

EXTENDED ABSTRACT

Language has a feature that reflects the cultural accumulation of the society in which it exists and allows these features to be observed. In this respect, it is possible to encounter even the smallest social elements in language as a culture bearer. The subject of this study is the reflection of euphemisms, which have a cultural feature, to the language.

Euphemism, with its constant changing and transforming structure can be considered as a marker of linguistic evolution. It is the indirect/implicit expression of linguistic structures encoded as taboo, forbidden, vulgar, ugly, bad, incongruity, inappropriate, obscene as a result of a social consensus. Among the aforementioned structures, *incongruity* is the basic concept we want to focus on. Euphemism contains incongruity due to its structural feature. Euphemism, which is used at the point where there is difficulty in the expression of linguistic structures that are accepted as a norm and therefore marked as "normal" due to cultural and social reasons, goes beyond the standard in this aspect and exhibits incongruity performance.

The concept of incongruity is included in the structure of both humor and euphemism. Therefore, incongruity theory as being one of the basic humor theories, indicates the relationship between humor and euphemism. In this study the relationship between humor and euphemism has been examined throughout the sample of the TV series *Leyla and Mecnun*. The series, which is considered a successful example of the absurd comedy genre, has adopted a sense of humor based on the theory of incongruity with its euphemisms. Within the scope of this study, answers were sought to the questions of which euphemisms, how often and in the context of which themes are used in the TV series *Leyla and Mecnun*, what kind of a relationship is there between the theory of incongruity and euphemism, and what are the similarities and differences.

In this context, purposive sampling was used to determine the euphemisms in the 103 episodes of the TV series *Leyla and Mecnun* aired between 2011-2013, document analysis was used to analyze the corpus reached, and content analysis method which is one of the qualitative research methods, was used to evaluate the data. The thematic classification of the euphemisms has been made, the frequency of usage is given, and it is stated how incongruity in the euphemism expressions are used with a humorous function. The thematic classification of the data, the numbers and frequency rate of themes is as in the table stated below (Fig 1).

Themes	N	F
Slang	44	%23,16
Exaggeration	27	%14,21
Insult	26	%13,68
Profanity	23	%12,11
Absurd/Nonsense	20	%10,53
Violence	11	%5,79
Harmful Substances (Alcohol, drugs, cigarettes etc.)	11	%5,79
Curse	11	%5,79
Sexuality	8	%4,21
Foolishness	5	%2,63
Death	3	%1,58
Illness	1	%0,53
Total	190	%100

For the sake of clarification some examples related to the themes are like this; *Agent/Pop* is used to refer **lover** (slang) *my snout is frozen* to refer **cold weather** (exaggeration), *his consciousness has descended to his ass* to refer **stupidity** (insult), *toilet slipper* to refer **an implied profanity** (profanity), *heel heel* to refer **escape** (absurd/nonsense), *you see how I put on his face* to refer **punch his face** (violence), grapes to refer vine (alcohol), *may your moustache get into your mouth* refer to **random curse** (curse), *sidewalk sparrows* refer to **prostitute** (sexuality), *he is looking like a wood* refer to **how fool he is** (foolishness), *she may gone* refer to **she has died** (death), *she is asleep* refer to **she fainted** (illness). In light of the examples given all euphemisms used are standing for an alternative way of expression. They are used to soften the discourse, to decrease the severity, to conceal the direct meaning and choose a more proper lexical term. In other words, they function as a magic wand which turns the impossible to possible in the sense of conversational discourse.

Concealed meaning is in the very structure of euphemisms. This feature is the common point stands for humor as well. There is a hidden message, an implicit meaning behind the obvious message both in humor and euphemism. In this study, it has been revealed that euphemisms, act with a humorous function beside their known functions.